

Studiile prezentate se grupează în secțiunile: generalități (incluzind biografia), poezia erotică-elegiacă, *Fastele*, operele din exil. Multe dintre ele sînt publicate în *Atti del convegno internazionale Ovidiano* (Sulmona, 1953), *Studi Ovidiani* (Roma, 1959) și *Ovidiana* (Paris, 1958).

Dintre lucrările generale de sine stătătoare recenzate de Kraus, pomenesc întii *Ovidio* al lui Salvatore D'Elia, *Ovid, Dichter und Mensch* de F. Stoessl și *Ovid surveyed* de L. P. Wilkinson, apoi edițiile *Amores*, *Ars*, *Remedia*, *Medicamina* (E. Kenney, Oxford, 1961), *Liebesgedichte* (W. Marg și R. Harder, München, 1961), *Heroides* 1—10 (R. Giomini, Roma, 1957), *Remedia, Medicamina* (F. Lenz, Berlin, 1960), *Fastele* (F. Bömer, Heidelberg, 1957—1959; W. Gerlach, München, 1960; cartea I: H. Le Bonniec, Paris, 1961), *Ibis* (F. W. Lenz, 1956; A. La Penna, 1957), *Halieutica* (J. A. Richmond, Londra, 1962; cu *Appendix*; F. W. Lenz, 1956), *Appendix Ovidiana* (G. Baligan, Bari, 1959). O mențiune aparte merită comentariile la cartea a IV-a a *Tristelor* de Th. J. de Jonge (Groningen, 1951) și la cartea a V-a de J. Th. Bakker (Amsterdam, 1946). Kraus consemnează și o traducere fără text: *Remedia, Medicamina* (în germană), de Josef Eberle (1959).

Urmînd pulsul editorial, autorul acordă o deosebită atenție *Fastelor*; el consacră o coloană întreagă ediției cu traducere și comentariu a lui Bömer (cîteva inadvertențe subliniate de Kraus le-am semnalat și eu, în notele traducerii românești apărute în 1965); urmează prezentarea ediției parțiale a lui Le Bonniec, însoțită de o serie de observații privind anume pasaje ale acestei opere, și, în sfîrșit, o seamă de amănunte privind critica textului *Fastelor*, datorate mai ales lui Le Bonniec (pe care autorul îl situează cu mult deasupra lui Bömer) și lui D. R. Shackleton Bailey.

Evident, articolele privind existența reală a Corinei și mai ales numeroasele studii despre eterna problemă a cauzelor exilului sînt în chip diferit apreciate.

În încheiere, Walther Kraus prezintă situația actuală (adică din 1962) în dezbaterile închinete autenticității *Halieuticelor* și a celorlalte opere minore, ca *Nux*, *Consolatio ad Liviam*, *Priapea* etc.

Traian Costa

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Περὶ ἵππων. Edidit Klaus Widdra. Abiectae sunt duae tabulae. Lipsiae, in aedibus B. G. Teubneri, MCMLXIV, XXVIII + 66 p.

După datele înfățișate de Xenofon în cuprins, subiectul lucrării *Despre arta ecvestră* sau *Despre echitație* nu constituia o descoperire personală, adică un subiect pus în circulație pentru prima oară de autor, ci înaintea lui îl tentase și pe sculptorul Simon, care, pe lângă sculpturi reprezentînd în special atleți și cai, năzuise să înzestreze literatura cu o operă inspirată de preocupările sale¹.

Simon, autorul lucrării omonime, aparține școlii plastice din Egina, vestită prin operele consacrate imortalizării victoriilor atletice repurtate în Olimpia. Acest sculptor pare să fi fost hiparh în 424 î.e.n. și nu este exclus ca el să fi fost personajul la care se referă versul 442 din *Cavalerii* lui Aristofan. Un fragment al lucrării lui Simon a fost descoperit în 1835 de Daremberg în Biblioteca Colegiului Emanuel din Cambridge și a fost editat ultima dată de G. Pierleoni în 1951. Este interesant de reținut faptul că, chiar de la începutul lucrării sale, Xenofon ne mărturisește că a repetat ideile înaintașului său în materie de echitație, atunci cînd era de acord cu ele, și că a sporit aceste informații cu ajutorul datelor dobîndite prin propria-i experiență. Atitudinea lui Xenofon este specifică unei tendințe care se va face din ce în ce mai simțită în cuprinsul epocii.

¹ Maxime Collignon, *Geschichte der griechischen Plastik*, vol. I, Strassbourg, 1897, p. 295.

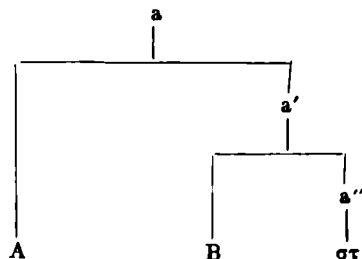
Îmbogățită cu observații prilejuate de o practicare efectivă și pasionată a echitației ca și de o îndelungă cunoaștere a calului în timpul lungilor sale peregrinări, în special pe țărmurile asiatice, unde a avut puțința să cunoască și modul de luptă al persilor, al odrysilor și al altor popoare, opera lui Xenofon a fost folosită cu succes pînă-n timpurile moderne. Tratatul avea să trezească interesul lui Paul Louis Courier, polemistul și eruditul francez (1772—1825) care, cu prilejul unei misiuni militare în Italia, a cercetat tezaurul aflat în biblioteca Vaticanului. Rod al acestor cercetări a fost publicarea printre altele a celor două lucrări xenofontice *Hiparhul* sau *Comandantul de cavalerie* și *Despre arta ecvestră*, apărute la Paris în 1809. Autorul căutase în prealabil să se convingă prin proprie experiență de utilitatea și punerea în practică a preceptelor care emanau de la un fervent practicant și maestru al echitației. Vremurile și mai apropiate de noi au trezit un interes crescînd pentru opera lui Xenofon în întregimea ei. Περί Ιππικῆς a cunoscut o interesantă ediție în 1950, realizată de E. Delebecque, de la Universitatea din Aix en Provence. Lucrarea înfățișează considerații interesante privind arta ecvestră înainte de Xenofon și pe vremea lui, privind compoziția și valoarea lucrării. Textul n-a fost stabilit pe baza manuscriselor, ci pe baza ediției lui Ruehl din Biblioteca Teubner. Notele critice sînt reunite la sfîrșitu lucrării, iar emendațiile propuse sînt puține la număr. Lucrarea are în continuare textul și traducerea în franceză a fragmentelor lui Simon. Două appendice privitoare la problema șei și a zăbalei întregesc lucrarea.

Un progres real în fixarea textului tratatului Περί Ιππικῆς a fost făcut prin disertația lui Klaus Widdra, susținută la Universitatea din Marburg în 1959 și apărută sub egida Academiei din Berlin sub titlul *Xenophon, Reitkunst, griechisch und deutsch*, în colecția «Schriften und Quellen der Altenwelt», în 1965. În 1964 a apărut o nouă ediție a textului, pe care o datorăm muncii tenace și pline de competență a aceluiași filolog și care îmbogățește seria publicațiilor Editurii Teubner cu o nouă ediție critică ce atinge τὴν ἄκραν ἀκρίβειαν.

Din trecerea în revistă a manuscriselor utilizate, desprindem faptul că cele mai multe aparțin secolului al XV-lea, două mss. secolului al XIII-lea, patru manuscrise secolului al XIV-lea și două secolului al XVI-lea. Autorul a pus la contribuție cele 17 ediții care au apărut din 1568—1959, adică de la prima ediție, în care Περί Ιππικῆς s-a bucurat de talmăcirea învățatului Camerarius, și pînă la ediția din 1950 a lui E. Delebecque și la propria-i disertație, susținută la Universitatea din Marburg în 1959. Este interesant de reținut că în secolul al XVI-lea au apărut două ediții: a lui Joachim Camerarius și a lui Henricus Stephanus; în secolul al XVIII-lea o singură ediție; în secolul al XIX-lea șase ediții, iar în secolul al XX-lea opt ediții. Traducerile sînt în număr mare. De la prima traducere apărută la Bonn, în 1502, și pînă la traducerea lui R. Keller din 1962, care reia o talmăcire mai veche din 1830 a lui A. H. Christian, *in ein Deutsch unserer Gegenwart*, ostenitorii pe țărmul comorilor antichității au dat la iveală 63 de talmăciri ale tratatului Περί Ιππικῆς. De asemenea Klaus Widdra a pus la contribuție o impresionantă bibliografie, înglobînd atît studii speciale, ca acela al lui G. Rigo, intitulat *L'hippologie de Xenophon* apărut în Revue Belge de Phil. et d'Histoire, 1939, cit și studii de interes general privind cronologia operei, xenofontice, lexicoane și alte lucrări auxiliare. În continuarea textului Περί Ιππικῆς, este editat textul amintit al sculptorului Simon din Atena, intitulat Σίμωνος Ἀθηναίου, περί εἰδους καὶ ἐπιλογῆς ἵππων (p. 39—44) pe baza mss. C. Cantabrigiensis 3, 19 din secolul al XII-lea și a lui L. Londinensis din secolul al XIV-lea și luînd în considerare aportul adus de edițiile lui Fr. Blass din 1864, a lui L. Dindorf, din 1866, a lui E. Oder din 1896, J. Soujoup din 1911 și Fr. Ruehl din 1912.

Lucrarea este prevăzută și cu un indice de cuvinte grecești. Cu privire la filiația manuscriselor (20 la număr) Klaus Widdra relevă două mss.: ms. A Vindobonensis Phil. Graecus 37 din secolul al XVI-lea și B. Vaticanus Graecus 988 din secolul XIII/XIV. Klaus Widdra, în concluziile sale cu privire la filiația manuscriselor, stabilește că B și celelalte mss. nu pot rezulta din A sau din vreun izvor necunoscut al acestuia.

Lecciónile variate ce apar în B pot fi considerate greșite. Codicele B nu poate reprezenta o autoritate, de vreme ce se îndepărtează de la lecciónile celorlalte mss., căci din A și a', care concordă, a rezultat forma existentă în arhetipul a:

Contribuția adusă de Klaus Widdra prin cele două lucrări amintite satisface deopotrivă exigențele oamenilor de știință care pot avea la îndemână un text riguros stabilit ca și pretențiile unui public cititor mai larg, dornic să cunoască unul din aspectele pasionante ale sportului antic.

M. Marinescu-Himiu

M. TVLLI CICERONIS *Scripta quae manserunt omnia*. Fasc. 4: *Brutus*, recognovit H. Malcovati, Leipzig, Teubner, 1965, XVIII + 126 p.

Deosebit de bună cunoscătoare a oratoriei latine, E. Malcovati, după ce a discutat într-o serie de articole unele din problemele ridicate de formele atestate de mss.¹, aduce prin ediția de față o importantă contribuție la stabilirea textului acestui tratat fundamental.

Într-o cuprinzătoare și succintă expunere a istoriei mss., autoarea se declară de acord cu părerea că acestea își au cu toate originea în acel *Laudensis*, ms. în minuscule, în *scriptio continua*, anterior secolului al nouălea ca execuție și pierdut în condiții obscure în secolul al cincisprezecelea, după ce fusese în prealabil copiat în mai multe rânduri.

Pe lângă revederea mss. mai importante², o noutate deosebită o constituie aducerea în comparație a ms. U, de la Universitatea Cornell, Ithaca, New York, foarte valoros, dat fiind că se apropie considerabil de F, cel mai bun ms. existent.

În al doilea rând, sînt excluse din aparatul critic mss. H (*Neapolitanus* IV B 36) și M (*Mutiniensis* α Q. 8, 25), ca fiind simple copii, care nu aduc nimic nou, ale ms. B.

În sfîrșit, fără a relua demonstrația făcută în primul din articolele citate, autoarea consideră ca admis faptul că fragmentul *Cremonense* (C, din sec. al IX-lea) nu aparține lui *Laudensis*, ci că *uel e Laudensi, qui sine dubio antiquior fuit, eum fluxisse, uel ex eodem fonte unde Laudensis ipse*. (p. XIII).

Considerăm că este mai bine să redăm pasajul în care domnia-sa își expune metoda de lucru fără prescurtări sau parafraze:

¹ *La tradizione del Brutus e il nuovo frammento cremonese*, « Athenaeum », 1958, p. 30—47; *Ancora sulla tradizione del Brutus*, *ibid.*, 1959, p. 174—183; *Per una nuova edizione del Brutus*, *ibid.*, 1960, p. 328—340.

² În ordinea valorii lor: *Florentinus Magliabechianus* I 1 14 (F), *Ottobonianus Lat.* 1592 (B), *Ottobonianus Lat.* 2057 (O), *Neapolitanus IV A* 44 (G), *Venetus Marcianus* 3859 (V). Au mai fost folosite π, λ, γ, ρ = *deteriores* și *editio princeps* (Roma, 1469 = R).